

CONTRADIȚIILE GÂNDIRII ECOLOGICE

LECTOR UNIV. DR. ADRIAN FLOREA

Universitatea din Oradea, Facultatea de Științe Economice, Str. Armatei Române nr. 5, 0259 408410

E-mail: aflorea@uoradea.ro

The main theories regarding the ecological crisis occurred in the same time with the concept of durable development; the identification of the problems created by the ecological crisis, presupposing their overcoming, and the wording of some efficient solutions solicited first of all the exact understanding of the causes determining them.

Principalele teorii despre criza ambientală au apărut cam în același timp cu conceptul de dezvoltare durabilă; identificarea problemelor create de către criza ambientală, presupunând cu necesitate depășirea lor, iar formularea unor soluții eficiente solicitau în primul rând înțelegerea cu exactitate a cauzelor ce le-au determinat.

Opiniile exprimate pe marginea acestei probleme nu se suprapun integral, ci din contră, dincolo de zonele de contact și interferență, existând și puncte de vedere diferite, mergând de la nuanțări ale aceleiași probleme până la contraste pronunțate.

Dat fiind caracterul de izvor și suport al vieții, pe care mediul are, poluarea și distrugerea lui echivalează cu subminarea existenței umane. Tocmai de aceea Organizația Mondială a Sănătății concluziona: „menținerea sănătății și bunăstării cer un mediu înconjurător propice și armonios, în care toți factorii fizici, psihologici, sociali și estetici își au locul bine definit. Mediul va trebui în această situație să fie tratat drept resursă în scopul îmbunătățirii condițiilor de viață și bunăstării”.¹ Apariția acestui pasaj în Carta OMS nu este întâmplătoare. Logica elementară duce la concluzia că între dezvoltarea economică și starea mediului, de o parte, și sănătatea populației pe de altă parte, există o puternică relație de intercondiționare.

Problematika poluării mediului înconjurător a fost, și din păcate a rămas un subiect generos de dispută teoretică. Încercând însumare a principalelor abordări, reținem următoarele:

A. mediul și poluarea se pretează unei abordări filosofico-etice. Maniera agresivă în care omul interacționează cu natura, se pare că are o explicație istorică ce trimite tocmai la Vechiul Testament. În acest sens, istoricul Lyn White reține următorul pasaj: „Apoi Dumnezeu a zis: să facem om după Chipul Nostru, după asemănarea noastră; el să stăpânească peste peștii mării, peste păsările cerului, peste vite, peste tot pământul și peste toate târătoarele care se mișcă pe pământ” (Facerea 1:26).² Ideea care se desprinde din citat ar fi următoarea: prin însuși actul Facerii, omul a primit statutul de stăpân asupra naturii, să o exploateze în mod liber în folosul propriei bunăstări. Se crede că tocmai această viziune egocentrică, de dominator, inspirată și derivată din religie, a explicat în bună măsură inconștiența cu care natura a fost (prea mult) exploatată prădalnic. Finalul de drum al implementării acestei filosofii este astăzi știut: o societate care și-a gândit dezvoltarea, plecând de la premisa profitului maxim, a sfârșit prin a constata că a realizat poluarea maximă împotriva mediului, a resurselor naturale, a omului însuși.

Gândirea economică a fost inspirată și călăuzită de idei ce avea drept fundament omul dominator, omul arogant în relațiile cu natura; pornind de la fondatori și ajungând până la contemporani, cu câteva mici excepții, excepții în care se admite că natura este și ea participantă în mod direct la procesul de producție. Dintre excepții, prima îi aparține lui William Petty, care afirma că „munca este tatăl avuției, iar pământul mama ei”. A doua abatere de pe linia productivismului îngust

¹ Environnement et Sante, - *La Charte europeene et son commentaire*, OMS, Frankfurt, 1989, p.12

² White Lyn, *The Historical Roots of Ecologic Crisis*, Science 155, March 10, 1967, pp 1203-1207, citat de Victor Platon în – *Protecția mediului și dezvoltarea economică*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997, p.8

al economiştilor aparține (surprinzător!) lui Karl Marx, care la rândul lui scria că „în procesul de producție, omul nu poate să acționeze decât așa cum acționează natura însăși, adică să schimbe numai formele substanțelor. Mai mult, în însăși această muncă de transformare el se sprijină în permanență pe forțele naturii”³. Friedrich Engels, animat de aceleași gânduri, nota: „munca este izvorul oricărei avuții, spun economiștii. Ea este într-adevăr acest izvor împreună cu natura...”⁴

O opinie în același registru emite și „economistul mileniul trei”, Nicolae Georgescu Roegen, care avea să constate alarmat că, entropia este măsura omului economic, și că dacă pe viitor, acesta nu-și va orienta tehnologia și economia spre energia care vine direct de la soare, zestrea de materie cu entropie joasă a Pământului va pune existența umană sub un dramatic semn de întrebare.

Interesantă este și opinia exprimată de economiștii de orientare liberală. Adepți ai valorilor care au definit întotdeauna liberalismul, și îndeosebi proprietatea privată, ei construiesc un discurs îndreptat nu împotriva naturii poluate, ci împotriva proprietății private poluate. Henri Lepage, economist ce se declară adept al teoriilor lui Ludwig Mises și Friedrich Hayek, exemplifică cu fidelitate această orientare, considerând deosebit de important este de a se știi că „a polua echivalează cu o agresiune, pentru ca ea, poluarea, privează pe alții de bucuria pe care le-o conferă folosința în mod liber a drepturilor de proprietate”⁵.

Deși venite dinspre corifeii ai gândirii economice, atât de stânga cât și de dreapta, aceste poziții particulare nu au influențat și nu au inspirat politica economică, secolul trecut fiind pus sub zodia acestei filosofii păguboase, în care natura a jucat doar rolul pasiv de factor exploatabil.

Un alt aspect deosebit de interesant vizează latura etică a problemei. Poluarea ca și fenomen global, afectează sănătatea tuturor oamenilor, chiar dacă nu toți poluează. Egalitatea șanselor vizează implicit și egalitatea de a te bucura de frumusețea și darurile naturii. În condițiile în care viața omului este o resursă ce nu poate fi stocată, nu credem că este vinovat un om care se naște și trăiește într-un oraș poluat de alți indivizi ce-și urmăresc interesele lor de profit, în condițiile în care dreptul lui de a se bucura de o viață sănătoasă este afectat. Rămânând pe același tărâm al eticii, nu putem să nu sesizăm efectele perverse ale modului în care rezultatele creșterii economice sunt repartizate. Demnă de prezentat în acest sens este opinia exprimată de Ignacy Sachs: „toți locuitorii acestei planete au dreptul să mănânce atunci când le este foame, să asigure copiilor lor hrana necesară pentru a evita malformațiile cerebrale, să locuiască sub un acoperiș decent, să fie protejați contra maladiilor controlabile în raport cu starea cunoștințelor, să aibă acces la educație”⁶.

B. poluarea este privită ca și un rău produs mediului. Pentru a putea identifica toate dimensiunile poluării, cel mai indicat ar fi să vedem ce se pierde prin poluare. Altfel spus, ar fi interesant de văzut care este oferta pe care o face mediul vieții în general; în condițiile în care, de cele mai multe ori, mediul a fost redus la ambient, chiar dacă funcțiile și out-puturile lui sunt mult mai generoase:⁷

- peisaje deosebite și mediu de agrement;
- aer curat și apă potabilă;
- oportunități investiționale cu consecințe pozitive privind creșterea PIB și crearea de locuri de muncă;
- furnizor de materii prime, energie etc.;
- capacitate de absorbție și reciclare a deșeurilor;
- protector al vieții prin păduri și bazine hidrografice;
- sursă de oxigen etc.

Având în vedere toate aceste funcții, atât de utilitate directă pentru indivizi, cât și indirectă, problematica conservării mediului câștigă în obiectivitate.

C. Poluarea trebuie privită ca și un fenomen concret, durabil și în cea mai mare măsură, măsurabil. Ansamblul măsurilor anti-poluare nu își atinge ținta dacă fenomenul nu este cunoscut în totalitate. Din fericire, literatura de specialitate, foarte generoasă de altfel, pune în evidență o complexitate de factori poluanți, de cauze și efecte, pe domenii și pe sfere de activitate economică.

³ Marx K., Engels Fr., *Opere*, vol. 23, Editura Politică, București, 1966, pp. 57-58

⁴ Marx K., Engels Fr., *Opere*, vol. 20, Editura Politică, București, 1964, p. 468

⁵ Lepage H., *La nouvelle économie industrielle*, Hachette, Paris, 1989, p.324

⁶ Sachs Ignacy, *Stratégies de l'ecodeveloppement*, éditions Economie et Humanisme, Paris, 1980, p.21

⁷ Manoliu Mihai, Ionescu Cristina, *Dezvoltarea durabilă și protecția mediului*, H.G.A., București, 1998, pp. 21-24

Astfel, avem poluare provenită din dezvoltarea industriei, din consumul de resurse energetice fosile, din tăierea masivă a pădurilor, din deversarea în apele potabile a dejecțiilor din zootehnie sau a apelor reziduale din industrie etc. Efectele ce rezultă pot fi:

- schimbări climaterice, intensificarea efectului de seră, creșterea temperaturii medii globale;
- deprecierea stratului de ozon stratosferic
- acidifierea aerului cu SO₂ sau NO_x
- poluarea apei
- degradarea solului;
- degradarea orașelor, printr-un urbanism neadaptat și arhaic;
- reducerea speciilor de animale, sau chiar dispariția lor, ca urmare a vânatului și pescuitului prădalnic

Una din problemele centrale, care a influențat în mod decisiv criza ecologică în care se găsește omenirea azi, o reprezintă risipa de resurse. Această risipă reprezintă obiectul unei severe critici din partea unor economiști, filosofi, sociologi etc., de orientări doctrinare diferite. Ceea ce au însă în comun toate aceste critici vizează constatarea caracterului limitat al resurselor fizice și a forței de muncă.

Una dintre aceste critici, considerată mai degrabă „alarmist-constatativă”, este realizată pe bază de statistici, pe formatul unor Rapoarte ale Clubului de la Roma („Limitele creșterii” fiind reprezentativ pentru tema noastră). În dorința lor de a determina o conștientizare a omenirii asupra unor pericole referitoare la creșterea excesivă a populației, degradarea solului, asfixierea orașelor suprapopulate și poluate, epuizarea resurselor de materii prime, topirea ghețurilor polare și posibilitatea unor inundații catastrofale, poluarea apei și a aerului etc., soții Meadows și ceilalți cercetători de la M.I.T., au ajuns la concluzia că „dacă actualele tendințe de creștere a populației globului, a industrializării, a poluării, a producției de alimente și de epuizare a resurselor continuă neschimbate, limitele creșterii pe această planetă vor fi atinse la un moment oarecare în următorul secol”⁸.

Concluzia la care s-a ajuns în urma analizei raportului a fost cea de oprire a creșterii economice, sau mult discutata „creștere-zero”. Cu toate că raportului i s-au adus multe și severe critici (mare parte din ele chiar îndreptățite), el a avut marele merit că, de la nivelul unei instituții consacrate și cu recunoaștere internațională în domeniul cercetării, lumea a putut să conștientizeze caracterul limitat al resurselor, și ca prin urmare, modul tehnic de producție utilizat în prezent trebuie schimbat.

O altă critică asupra căreia dorim să ne aplecăm, este una doctă, realizată cu uneltele științei, în manieră interdisciplinară. Chiar dacă primii care au inițiat o astfel de critică au fost „pesimiștii” D. Ricardo și Th. R. Malthus, cel care oferă acoperire științifică domeniului este Nicolae Georgescu Roegen. „Legea entropiei și procesul economic”⁹ reprezintă lucrarea care s-a dovedit a fi o cutezantă încercare de schimbare de paradigmă și conștientizare a lumii sfârșitului de secol XX că trăiește într-un univers finit.

N.G. Roegen își argumentează lucrarea pornind de la criticarea teoriei economice „standard”, clasice și neoclasice, teorie căreia i se impută un mecanism newtonian care a dezvoltat mari și reale posibilități de autoregenerare. Potrivit acesteia, nu facem altceva decât să urmărim o economie globală ce funcționează pe baza principiului al doilea al termodinamicii, potrivit căruia, nimic nu se pierde, nu se creează, ci totul se transformă. Pornind de la acest principiu, economiștii standard au prezentat activitatea economică ca pe o mișcare de pendul, între cerere și ofertă, unde orice dereglare poate fi surmontată printr-un „preț corect”, care nu poate fi decât al pieței libere. Roegen atrage însă atenția ca toată această demonstrație a fost făcută într-un mediu abstract, pur ideatic, rupt complet de mediul fizic, posibilitatea epuizării resurselor naturale nereprezentând un subiect asupra cărora să se aplece economiștii standard.

Nesatisfăcut de soluțiile oferite de teoria clasică, dar mai ales de cea neoclastică, Roegen încearcă impunerea propriei sale paradigme, susținând că „procesul economic este, prin natura lui, entropic și că legea entropiei guvernează atât acest proces, cât și evoluția lui”¹⁰.

⁸ Meadows, Donella H., Meadows, Denis L., *The Limits to Growth*, Univers Books, New York, 1972. p.23

⁹ Georgescu Roegen, Nicolae, *Legea entropiei și procesul economic*, Editura Expert, București, 1996

¹⁰ Georgescu Roegen, Nicolae, Op.cit , p.276

Mult discutata lege a entropiei, nu este altceva decât cea de-a doua lege a termodinamicii, care însă într-o interpretare apropiată demersului nostru, înseamnă că „energia disponibilă se transformă continuu în energie nedisponibilă, până când dispare complet”. Potrivit acestei legi, substanțele primare și materiile prime au o entropie joasă. Odată atrasă în circuitul economic, entropia joasă se transformă în entropie înaltă, sau cu alte cuvinte energia liberă a bunurilor primare devine energie legată, dar disipată și nefolositoare, în urma unui proces productiv. O bucată de cărbune își concretizează Roegen teoria, este o substanță cu entropie joasă. Prin ardere ea dezvoltă căldură. Aceasta, împreună cu fumul și cenușa rezultate însumează aceeași cantitate de energie conținută în bucata de cărbune, dar eliberată prin ardere energia poate fi folosită odată pentru totdeauna; ceea ce rămâne dintr-o resursă valoroasă, este practic un „gunoi”.

Judecând lucrurile în totală discordanță cu marea majoritate economiștilor „standard”, neoclasici, dar și contemporani lui, Roegen formulează următoarele concluzii:

- procesul economic nu este unul izolat, odată amorsat, el ia de la toate acestea câte ceva și oferă ceva;

- procesul economic nu este autoreproductiv, ci mai degrabă unul cu sens unic, consumator în permanență de resurse rare, fără a pune ceva în loc;

- „confortul aproape fabulos, ca să nu mai vorbim de luxul extravagant al multor societăți trecute și prezente, ne-au făcut să uităm cea mai elementară realitate a vieții economice, anume că, din toate lucrurile necesare traiului, numai cele pur biologice sunt absolut indispensabile supraviețuirii. Săracii nu au avut cum să o uite”¹¹;

- „procesul economic constă dintr-o continuă transformare a entropiei joase în entropie înaltă, adică în reziduuri nerecuperabile, sau , cu un termen mai actual, poluare”¹²;

- deși legea entropiei guvernează procesul economic și deși în baza ei „nu poți obține ceva decât cu o cheltuială mult mai mare de entropie joasă”, în mod fatal, inevitabil, lumea este dependentă de acest proces, și este dependentă pentru că „adevăratul produs al procesului economic nu constă dintr-un flux fizic de reziduuri, ci din plăcerea de a trăi. Dacă nu o recunoaștem și nu introducem noțiunea de plăcere de a trăi în arsenalul nostru analitic, rămânem în afara lumii economice. Mai mult, nu putem descoperi adevărata sursă a valorii economice care este valoarea pe care o are viața pentru fiecare organism viu”¹³.

Pornind de la modelul propus de Malthus, prin care acesta considera poporul ca fiind cauza propriei sale mizerii, deoarece se înmulțește prea repede, Roegen dorește să ne convingă azi că plăcerea de a trăi are un preț și că acest preț nu este altul decât poluarea și risipa unor resurse finite. Punând problema în acești termeni, considerăm ca N.G. Roegen se dovedește a fi mai tranșant și mai radicali în concluzii decât autorii Raportului „Limitele creșterii”.

Nu putem să încheiem demersul teoretic despre criza ecologică, fără face, chiar și o sumară trimitere, la valorile umane în general. Pentru a înțelege însă rolul deosebit pe care îl joacă omul în provocarea și întreținerea crizei ecologice, considerăm că o aplecare asupra modelului de creștere economică postbelică este bine venită. Analizând modelul capitalist actual, observăm că acesta este construit pe logica undei creșteri economice preponderent cantitative, ceea ce a indus individului un comportament achizitiv și o psihoză a acumulării. Reprezentarea lumii devine obsesiv materială. Mercantilizarea obsesivă și excesivă a relațiilor interumane are ca rezultat un monstru, un homo oeconomicus fără suflet, animat de satisfacție directă și imediată, de câștig. Dar nu trebuie uitat că omul nu este numai economic, el este și biologic, social, cultural. Hrana, îmbrăcămintea, adăpostul sunt într-adevăr bunuri de strictă necesitate, dar ele sunt incapabile de a defini singure calitatea vieții. Puritya apei și a aerului, serviciile recreative, calitatea educației, asistența socială și juridică, accesul la informație, dreptul de a-și apăra opiniile, nevoia de demnitate, echitate etc., sunt de natură să imprime evoluției un sens nou, de la homo oeconomicus spre homo socialis și culturalis. În urmă cu treizeci de ani, Edgar Morin scria că „omul este o ființă naturală prin cultură”¹⁴, avertizând mai departe că omul trebuie privit ca o sinteză în dublu sens: ca produs al naturii, dar și ca o creație a culturii, și ca orice sinteză trebuie lăsată să-și trăiască propriu-i echilibru. În condițiile în care

¹¹ ibidem, p.271

¹² ibidem, p.275

¹³ ibidem, p.276

¹⁴ Morin, Edgar *Un pasdigne perdu: La nature humaine*, Seuil, Paris, 1973, p. 100

realitatea a demonstrat că o cultură precară subminează dezvoltarea, aceasta sprijinindu-se și producându-se doar pe valori reale autentice. Atunci când valorile sunt deformate, tipul de dezvoltare antrenat nu numai că nu are șanse de reușită, dar el conduce la rezultate perverse, nedorite.

Faptul că azi putem observa că problematica crizei ecologice pătrunde tot mai mult în aria preocupărilor economice și social-politice, cu toate implicațiile sale, având drept scop promovarea calității vieții umane, este un lucru lăudabil, conștientizându-se în sfârșit că nu se poate clădi o societate sănătoasă pe un mediu natural bolnav.

Bibliografie:

1. Lepage H., „La nouvelle économie industrielle”, Hachette, Paris, 1989
2. Sachs Ignacy, „Strategies de l'ecodeveloppement”, editions Economie et Humanisme, Paris, 1980
3. Manoliu, M., Ionescu, C., „Dezvoltarea durabilă și protecția mediului”, HGA, București, 1998.
4. Meadows, Donella H., Meadows, Denis L., „The Limits to Growth”, Univers Books, New York, 1972
5. White Lyn, „The Historical Roots of Ecologic Crisis”, Science 155, March 10, 1967, pp. 1203-1207, citat de Victor Platon în – Protecția mediului și dezvoltarea economică, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1997, p.8